

O'ZBEK XALQ ERTAKLARI

Yoshlar nashriyot uyi
Toshkent – 2018

UO‘K 398(=512.133)
KBK 82(5O‘)
O‘ 16

O‘zbek xalq ertaklari. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. – 152 b.

Ertak Mahmud Qoshg‘ariyning 1074 yilda yozilgan “Devonu lug‘ot-it-turk” asarida “etuk” tarzida qo‘llangan. Shundan ko‘rinadiki, ertaklar qadim o‘tmishga borib taqaladi.

Ushbu kitobga jamlangan “O‘zbek xalq ertaklari” kitobida bir necha yuzlab avlodlarni kamolga yetkazgan, bolalik murabbiyiga aylangan afsonaviy ertaklar jamlangan. Ularda yolg‘on gapirma, o‘g‘irlik qilma, nomard bo‘lma, hech kimning haqiga xiyonat qilma, yaxshilik qilguvchilardan, hech bo‘lmaganda yaxshilik istaguvchilardan bo‘l, kabi oddiy haqiqatlar mujassam. Bu haqiqatlar har bir davrning va o‘sha davrga mansub odamlarning yuragiga, qalbiga ko‘zgu tutishdan hech toliqmaydi.

UO‘K 398(=512.133)
KBK 82(5O‘)

ISBN 978-9943-5220-4-6

© Yoshlar nashriyot
uyi, 2018

SUSAMBIL

Bor ekan-u yo‘q ekan, och ekan-u to‘q ekan, bo‘ri bako-
vul ekan, tulki yasovul ekan, qarg‘a qaqimchi ekan, chum-
chuq chaqimchi ekan...

O‘tgan zamonda bir boy bor ekan. Uning bir eshagi
va bir ho‘kizi bor ekan. U odamning yeri ko‘p ekan, bu
yerlarni qarol – qo‘shchilarga ektirib, kun o‘tkazar ekan.
Xo‘jayinning o‘g‘illari ko‘pincha eshakni minib yurar
ekanlar. Xo‘jayin eshakka yarasha egar-to‘qim qildirib
bergan ekan. To‘qimi gajimli, juda ham kelishgan ekan.
Shunday qilib bu eshakni xo‘jayin ham, xo‘jayinning bola-
lari ham yaxshi ko‘rib, suv o‘rniga sharbat, o‘t o‘rniga qora
mayiz bilan beda berib boqar ekan. Xayr, eshak suv o‘rniga
sharbat, o‘t o‘rniga qora mayiz bilan bedani yeb, mazasini
qila bersin. Endi gapni ho‘kizdan eshiting.

Xo‘jayin ho‘kizni ertadan kechgacha qo‘shga qo‘shar
ekan. Ho‘kiz kechqurun qorni ochib, charchab qaytib kelsa,
uning oldiga bir bog‘ quruq poyani tashlab qo‘yar ekan.
Ho‘kiz bechora har kuni bir bog‘ quruq poyaga yo‘liqib,
qorni ochib, qoni qochib, rangi to‘zib, ko‘p abgor bo‘libdi.
Bir kuni ishdan kelib, poyani yegisi kelmay yig‘lab yotib
atrofqa qarasa, boyagi eshak suv o‘rniga sharbat, o‘t o‘rniga
qora mayiz bilan bedaning gulini yeb, maza qilib yotibdi.
Shunda ho‘kiz uning ovqatidan yegisi kelib, eshakka:

– Hoy o‘rtoq, men ko‘p och qoldim, rahming kelmaydimi?
Kel, menga ham ovqatingdan ber! – debdi. Shunda eshakning
rahmi kelib, ovqatidan beribdi. Eshakning oldida har doim

ovqat ortib yotar ekan. Xo‘jayin erta bilan chiqib ko‘rsaki, eshakning oldida ovqati qolmabdi. «E, eshagimning ishtahasi endi ochilibdi», deb ko‘p-ko‘p ovqat soladigan bo‘libdi.

Bir kuni xo‘jayin chiqib qarasa, eshakning ovqatini ha-deb ho‘kiz kelib yeyayotgan emish.

Xo‘jayin:

– He, hali sening qorning to‘yib, dimog‘ing ko‘tarilib qolibdi-ku! – deb, ertasi kuni ho‘kizni eshakning o‘rniga qo‘yib, eshakni oborib ho‘kizning o‘rniga qo‘shga qo‘shibdi. Eshak sho‘rlik umrida qo‘shga qo‘shilmagan ekan. U omoch-ni tortishga ko‘p qiynalibdi. Oxiri taqdirga tan berib, qo‘shda yurishga ham ko‘nikib qolibdi. Kechgacha qo‘shda yurib charchab, qorni ochib uyga borsa, avvalgi ovqatlar yo‘q, sharbat o‘rniga bir paqir suv, mayiz bilan bedaning o‘rniga bir bog‘ poya. Eshak bechora nochor yeyishga tushibdi.

Xayr, shunday qilib, xo‘jayin eshakni kuzgacha toza ham qo‘shga qo‘shibdi. Kuz bo‘lganda unda uzoq-uzoq yerlarga yuk ortib boradigan bo‘libdi.

Bir kuni xo‘jayin eshakni minib bozorga boribdi. Bozordan bir qop tuz sotib olibdi. Tuzni eshakka ortib, ustiga o‘zi minib, yo‘lda ketayotsa, birdan havo aynib, yomg‘ir yog‘a boshlabdi. Hash-pash deguncha darrov yo‘llar loy bo‘lib ketibdi. Eshak bechora ustida tuz, uning ustiga xo‘jayin mingan, boz ustiga yuklar yomg‘irda ivib og‘irlashgan, yomg‘irdan junlari ivib, terisiga nam o‘tib qovjiragan bir ahvolda yo‘lda arang yurib kelar ekan. Noin-sof xo‘jayini loaqal eshakning oyog‘idagi taqasini ham yangilatib qo‘ymagan ekan. Taqasi siyqalanib qolgani uchun eshak loyda toyilib, turtinib borar ekan. Ustidagi og‘ir yuki bosib, darmoni quribdi, buning ustiga xo‘jayin:

– Tez-tez yurmaysanmi? – deb, qo‘lidagi xalacho‘pi bilan bo‘yniga niqtabdi. «Xix-xix!» deb ikki oyog‘i bilan

gorniga tepibdi. Eshak shu azob bilan borayotib yoʻlda bir buzuq koʻprikka kelib qolibdi. Bechora eshak toyilib-turtilib koʻprikning ustiga chiqqanda oyogʻi toyib, koʻprikning teshigiga kirib qolibdi, ustidan xoʻjayin chalqanchasiga agʻanab ketibdi. Shunda xoʻjayinning qahri kelib, chayonday zahri kelib, koʻprikning tagidan bir soʻyilni tortib olib, oʻlganning ustiga tepgan, deganday, «Meni agʻanatadigan senmisan?!» – deb bechora eshakni toza uribdi. Eshakning oyogʻini koʻprik qisgan, oʻzini yuk bosgan, buning ustiga kaltakning achchigʻi. Eshak shunda boʻynini yerga solib, boshini loyga qoʻyib, koʻzidan yoshini oqizib yotib qolibdi. Shunda uch-toʻrt yoʻlovchi yetib kelibdi. Eshakning ahvolini koʻrib, yoʻlovchilarning rahmi kelibdi. Bitta yoʻlovchi:

– Hoy noinsof! Eshakning ahvoliga qarasang-chi, uni urib nima qilasan? – Ustidagi yukni ol, boʻlmasa oʻlib qoladi, – debdi. Keyin yoʻlovchilar kelib, biri yukning ustidagi argʻamchini qirqibdi, birisi tuzni agʻanatibdi, biri eshakning belidan koʻtarib, yana biri dumidan ushlab koʻprikdan chiqarib olibdi. Shundan keyin xoʻjayin tuzni ortib yana yoʻlga tushibdi. Eshak bechora shuncha azob bilan qorni ochib uyga zoʻrgʻa yetib boribdi. Borgandan keyin uydagilar: «Xoʻjayin yomgʻirda ivib kelibdi, koʻp azoblanibdi», deb uni qoʻllab-quvvatlab, issiq uyga olib kirib ketishibdi. Eshakni esa ochiq havoga bogʻlab qoʻyishibdi. Xoʻjayin oʻchoqda oqqalov oʻtda isinib, yogʻli palovni yeb, maza qilibdi. Eshakka boʻlsa, boyagi-boyagi – boy xoʻjaning tayogʻi, deganday bir bogʻ quruq poyani tashlashibdi.

Eshakning juda xoʻrligi kelib, endi shu kayfiyatda yuraverishga rozi boʻlgisi kelmabdi. Eshak endi nima qilsam boʻlar ekan, deb oʻylabdi. «Men shu xoʻjayinning qoʻlida tokay ezilaman, axir xoʻjayinnikidan chiqib ketsam, ochdan oʻlamanmi? Kel-e, shu yerdan boshimni olib ketayin!» – debdi.

«Endi qayoqqa borsam bo‘lar ekan?»– deb o‘ylabdi.

Eshak yoshligida onasidan: «Susambil degan mamlakat bor ekan, u joyda o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i mo‘l ekan. Unda birov bilan birovning ishi ham yo‘q, azob-uqubat ham yo‘q, ovqat mo‘l, qorning doim to‘yib yuradi», degan gapni eshitgan ekan. Onasi bechora ko‘p orzu qilsa ham Susambilga borolmay, o‘lib ketgan ekan. Eshak o‘ylab-o‘ylab shu Susambilni topibdi. O‘rnidan turib, chiranib tortib boshvog‘ini uzib, osmonga qarab bir hangrab olibdi. Keyin xo‘jayinning tashqi hovlisi bilan xayrlashib, yo‘lga tushibdi.

Bir odamning qirqta tovug‘i bor ekan, birkam qirqtasi makiyon, bittasi xo‘roz ekan. Makiyonlar har kuni birkam qirqta tuxum qilib berar ekanlar. Biroq egasi juda xasis odam ekan. Tovuqlarga loaqal uch kunda bir marta ham don sochib qo‘ymas ekan. Tovuqlar hovlida xashaklarni va go‘nglarni titib, shundan ovqat topib, shundan qorin to‘yg‘azar ekanlar.

Bir kuni tovuqlar qo‘shnisining hovlisida donlab yurganda qo‘shnisining xotini uy obrezida oqishoq yuvib, qozonga solibdi. Obrezning chetiga besh-to‘rtta oqishoq to‘kilib qolibdi. Buni xo‘roz ko‘rgan ekan, sekin kirib, haligi donlarni yeya boshlabdi. Shunda qo‘shnisining xotini ko‘rib: «Kisht-kisht, qirilgurlar, kisht», deb otashkurakni otib yuboribdi. Otashkurak xo‘roza tegib uni bir necha martaba yumalatib yuboribdi. Otashkurakning zarbidan xo‘roz ko‘p alam tortib, bir chekkaga borib toza yig‘labdi. Shunda xo‘rozning xo‘rligi kelib: «Xo‘jayin har kuni birkam qirqta tuxum olsa, loaqal bitta tuxumning puliga don olib sochmasa; uyining eshigi yoniga borsak, o‘zi ham, xotini ham «kisht-kisht!» deb haydasa, boz ustiga qo‘shnilaridan ham kaltak yesang! Menga nima azob! Kel, shu yerda yurgandan ko‘ra dalalarga chiqib ketib, o‘sha yerda o‘zimcha

tirikchilik qilsam, nima bo‘ladi?» – debdi. O‘rnidan turibdi va «quq-qu-qu», deb qichqiribdi. Keyin pir etib uchib devorga qo‘nibdi, undan uchib ko‘chaga tushibdi-yu, dalaga qarab ketaveribdi.

Xo‘roz dala yo‘lida borayotgan ekan, uch ko‘cha kelib to‘qnashibdi. Uch ko‘chaning biridan boyagi eshak, ikkinchisidan xo‘roz kelib chiqibdi. Xo‘roz eshakka qarab:

– Assalomu alaykum, eshakvoy! – debdi.

Eshak:

– Vaalaykum assalom, xo‘rozvoy, – debdi.

Xo‘roz:

– Sizga yo‘l bo‘lsin? – deb eshakdan so‘rabdi.

Eshak:

– Susambilga! – debdi.

Xo‘roz:

– Susambil qanday joy? – debdi.

Eshak:

– Susambil o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i, unda juda erkinlik, azob-uqubat yo‘q, maza qilib yurasan! – debdi.

Xo‘roz:

– Men ham borsam bo‘ladimi? – deb so‘rabdi.

Eshak:

– Xayr, bitta edim, sen bilan ikkita bo‘lamiz! – debdi. Ikkovi boshidan o‘tganlarini bir-biriga gapirib ketaveribdi.

Endi boyagi ho‘kizga kelaylik. Ho‘kizning xo‘jayini uni ho‘kizlar bilan urishtirib yurar ekan. Ho‘kiz juda urishqoq bo‘lib, hamma joyda dong‘i ketgan ekan. Bir kuni ho‘kiz urishtirish bo‘lib o‘tibdi. Shunda bu ho‘kiz yetti-sakkizta ho‘kizni qochiribdi. Endi bitta juda urishqoq ho‘kiz qolibdi. Xo‘jayin ho‘kiz bilan ertasiga urishtirmoqchi bo‘libdi. Ertasi xo‘jayin:

– Endi ho‘kizni urishtirishga oboraman. Ho‘kizimning shoxini yog‘lab qo‘yay!– deb molxonaga chiqsa, ho‘kizning

ikki ko‘zi yumuq, hadeb uxlayapti. Tushida katta bir yig‘in emish. Yig‘inda yana bir ho‘kiz turgan emish. Ho‘kizning xo‘jayini yig‘inga olib kirsam, haligi ho‘kiz buni yig‘indan quvib chiqarish uchun hamla qilib, yugurib qolibdi. Shunda buning achchig‘i chiqib, kelayotgan ho‘kizga daf javob qilib, uni bir suzibdi. Shunda ho‘kiz shoxini yog‘layotgan xo‘jayinni suzib yuboribdi. Xo‘jayinning yog‘ kosasi bir tarafga, o‘zi ikkinchi tarafga uchib tushibdi.

Xo‘jayinning ko‘ngli ketibdi, hushiga kelgandan so‘ng:

– Hali meni suzadigan senmisan?! – deb ho‘kizni chunon uribdiki, qabarib chiqmagan joyi qolmabdi. Shunda ho‘kiz yotib yig‘labdi, xo‘rligi kelibdi. «Men xo‘jayinga shuncha ishlarni qilib bersam, qancha ho‘kizlar bilan urishib, ularni yengib, pul yutib bersam-u, xo‘jayinim shugina hazilimni ko‘tarmay meni o‘larcha ursam, bu menga qanday xo‘rlik?!» – debdi va: «Kel-e, men tokay xo‘rlik tortaman, shu xo‘jayinnikidan ketsam nima bo‘lar edi? Ketaman!» – deb o‘rnidan turibdi, bir chiranib boshvoqni uzib, yo‘lga tushibdi, yurib-yurib bir joyga borsa, boyagi eshak ko‘rinibdi. Shunda ho‘kiz eshakni chaqirib, orqasidan yuguribdi. Bir vaqt eshakning qulog‘iga bir tovush kelibdi. Orqasiga qarasa, uzoqdan bir ho‘kiz uni to‘xtovsiz chaqirib kelyapti.

Eshak to‘xtab turibdi, ho‘kiz yetib kelibdi. Qarasa, o‘zining sherigi – ho‘kiz ekan. Eshak:

– Ha, ho‘kizvoy, nima qilib yuribsan? – debdi.

Ho‘kiz aytibdi:

– Sendan keyin xo‘jayin meni ham toza azobladi. Men ham «bor-e», deb kelaverdim. Sen qayoqqa ketyapsan?

Eshak:

– Men Susambilga ketyapman, – debdi.

Ho‘kiz:

– Susambil qanday joy? – debdi.

Eshak aytibdi:

– Susambil o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i, unda juda erkinlik, azob-uqubat yo‘q, maza qilib yurasan!

Ho‘kiz:

– Bo‘lmasa men ham borsam bo‘ladimi? – debdi.

Eshak:

– Kelganing yaxshi bo‘libdi. Ikkita edik, uchta bo‘ldik. Yuraver!– debdi.

Eshak, ho‘kiz, xo‘roz uchovi boshidan o‘tganlarini bir-biriga gapirishib, hasratlashib ketaverishibdi. Necha kun yo‘l yurib, cho‘l biyobonga yetishibdi.

Cho‘lda hech kim yo‘q ekan. Bir joyda ikkita kalamush turar ekan. Cho‘lda oziq-ovqat kamligidan, ozgina ovqat topish uchun ko‘p joylarga borib, ko‘p yerlarni qazir ekanlar. Shunda qorin to‘yar-to‘ymas ozgina ovqat topilar ekan. Bora-bora cho‘lda ovqat topilmay qolibdi. Bir kuni ikkala kalamush yeydigan ovqati yo‘q, qorni ochiqib, endi nima qilamiz deb, uyasining og‘ziga chiqib shumshayib o‘tirishganda, uzoqdan haligi eshak, ho‘kiz va xo‘rozlar ko‘rinishibdi.

Biri aytibdi:

– Shu ko‘ringanlar yo‘lovchi bo‘ladi. Yur, shulardan ovqat tilaylik. Zora rahmi kelib, biror narsa berib ketishsa.

Ikkalasi yo‘lning ustiga chiqib turibdi. Ko‘ringan hayvonlar ham yetib kelishibdi. Shunda kalamush ulardan ovqat tilabdi.

Eshak turib:

– Ey, birodarlar, biz ham sizlarga o‘xshash och qolganlardanmiz. Agar ovqat kerak bo‘lsa, biz bilan birga yuraveringlar, – debdi.

Kalamush eshakdan:

– Qayerga ketyapsizlar? – deb so‘rabdi.

Eshak:

– Biz Susambilga ketyapmiz, – debdi.

– Susambil qanday joy? – deb so‘rabdi kalamush.

– Susambilni aslo so‘rama! Susambil o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i, unda juda erkinlik, azob-uqubat yo‘q, maza qilib yurasan! – debdi eshak.

– Bo‘lmasa biz ham boraylik, – deyishibdi kalamushlar.

– Uchta edik, beshta bo‘ldik, yuraveringlar, – debdi eshak.

Mana endi bular beshovi boshlaridan o‘tgan sarguzashtlarini bir-birlariga gapirishib, hasratlashib Susambilga ketaveribdilar.

O‘sha cho‘lda bir to‘da ari bor ekan. Ular ham ovqat yo‘qligidan och qolib, nima qilarini bilmay, osmonda g‘o‘ng‘illab uchib ketayotgan ekanlar, birdan haligi Susambilga ketayotgan besh jonivorga yo‘liqibdilar.

Arilar bularni ko‘rib: «Uh, mana, ovqatning konidan chiqdik, keragini olib qol!» – deb bularni chaqqani kirishibdi.

Shunda eshak:

– Ey, ukalar, sizlar ham bizga o‘xshab och qolib qiy-nalganga o‘xshaysizlar. Bizning tanimizda shira qolgani yo‘q. So‘rganlaring bilan hech narsa chiqmaydi. Shiramizni xo‘jayinlarimiz so‘rib olgan. Agar ovqat kerak bo‘lsa, biz bilan yuraveringlar! – debdi.

Shunda arilar bularning ahvolini ko‘rib, bular ham bizga o‘xshagan och qolganlardan ekan, deb qayoqqa ketishayotganini so‘rabdi.

– Biz Susambilga ketyapmiz, – deyishibdi.

– Susambil qanday joy? – deb so‘rabdi arilar.

– Susambil o‘tning quyug‘i, suvning tinig‘i, unda juda erkinlik, azob-uqubat yo‘q, maza qilib yurasiz, – deyishibdi.

– Bo‘lmasa biz ham boraylik, – debdi arilar.

– Mayli, beshta edik, ko‘p bo‘ldik, – debdilar.

Shunda bular hammasi «Susambil, qaydasan?» deb, boshidan o‘tganlarini gaplashib, hasratlashib ketaveribdilar.

Yo‘lda ketayotib: «Qachon Susambilga yetamiz?!» deb

yuraklari jig‘illab, goho-goho eshakdan: «Yana bir gapirib bering. Susambil qanday joy o‘zi?!» deb so‘rashar ekan. Eshak ham Susambilni maqtab, ularning ko‘nglini ko‘tarar ekan. Bular:

– Susambilga borsak unday qilamiz, bunday qilamiz! – deb o‘zlaricha shirin-shirin xayollar qilib borishar ekan.

Bular yo‘l yuribdi, yo‘l yursa ham mo‘l yuribdi. Oxiri dimoqlariga Susambilning xushbo‘y shabadasi kelibdi. Susambilga ham yetib kelishibdi.

Susambil juda ham keng, bepoyon bir joy ekan. Havosi juda tiniq, narigi yoqda ulkan tog‘ bo‘lib, uning shabadasi doim g‘irillab kelib turar ekan. Yerdan ko‘m-ko‘k chaman ko‘katlar, bedalar yashnab yotibdi. Bir yoqda bug‘doy, arpalar, bir yoqda qovun-tarvuzlar pishib yotibdi, bir tarafda ketgancha bog‘. Unda uzum, anjir, o‘rik, shaftoli va turli-tuman mevalar pishib, taglariga to‘kilib yotibdi. Ariqlar to‘la, oppoq sutday suvlar sharqirab oqib yotibdi. Borganlarning bag‘riga shamol tegibdi.

Shunda bu bechoralar juda ham xursand bo‘lib ketishibdi. Xursandlikdan ba‘zilari yig‘lab ham olishibdi. Ular ko‘p och qolishgan ekan. Har qaysisi istagan ovqatni yeb, qornini to‘yg‘azib, vaqtlarini xushlashib, so‘ngra salqin bir joyga kelib dam olishibdi. Yo‘l azobi – go‘r azobi deganday, yo‘lda ko‘p charchab qolishgan ekan, shu salqin joyda yotib uzoqgina uxlashibdi.

Uyqudan turib, qo‘l-betlarini yuvib, yana xohlagan ovqatlarini yebdilar. Shu bilan bular Susambilga kelib ko‘p rohatlanib qolishibdi.

Susambilning bir tomoni baland tog‘ bo‘lib, unda kiyik deysizmi, alqor deysizmi, ishqilib, ko‘p jonivorlar yashar ekan. Tog‘ning bir joyida bir to‘da bo‘ri turar ekan. Bir kuni bo‘rilarning podshohi ularni to‘plab, bazm qilib, ichkiliklar ichib, kabob qilib yeb o‘tirgan ekan. Shunda bo‘rilarning

podshohi uzoqdan haligi eshak bilan ho‘kizni ko‘rib qolib:

– O‘h, bizga barra kabob topildi. Huv ana, o‘tlab yuribdi. Uch-to‘rtta bo‘lib borib shularni olib kelinglar, kabob qilib yeymiz, – debdi.

Bo‘rilarning ichida bitta hovliqmasi bor ekan, u turib:

– Shugina narsaga uch-to‘rt kishining nima keragi bor! Bitta o‘zim borib olib kelaman!– debdi.

Bo‘rilarning ichida yana bitta gupsoldi¹si bor ekan. Haligi bo‘rining gapini eshitib, shartta o‘rnidan turib:

– Hov, nima deyapsan o‘zing? Men turganda sen qayoqqa borasan? O‘tir joyingda! Men o‘zim borib olib kelaman! – debdi.

Bunga u bo‘rining achchig‘i kelibdi.

– Meni pisand qilmayapsan, sendan nima kamligim bor?! – deb bir-ikki daf qilibdi. Shu yerda ikkovi mushtlashib ketibdi.

Shunda bo‘rilarning podshohi turib:

– Hoy muttahamlar! Mushtlashma! Bor, ikkoving borib olib kel, – debdi. Shu bilan ikkovi chopqillashib ketishibdi.

Bular ketayotganlarida bizning susambilliklarimiz o‘tlab yurishgan ekan. Bir vaqt ho‘kiz yerdagi ko‘katni yeb, og‘zini to‘ldirib, boshini ko‘tarib, o‘tni chaynab, tog‘ tomonga qarab uzoqdan chopib kelayotgan ikkita bo‘riga ko‘zi tushibdi. Shunda ho‘kizning yuragi shuvillab ketibdi. U qo‘rqib og‘zidagi o‘tini yerga tashlab, sheriklarini chaqiribdi. Sheriklari ham bo‘rilarni ko‘rishibdi. «Endi nima qilamiz? Qochamizmi, turamizmi?» deb maslahatlashibdilar. Eshak:

– Qochsak, quvib yetib oladi, yaxshisi, qochmaymiz, – debdi.

Ho‘kiz aytibdi:

– Basharti oldimizga kelsa, nima qilamiz?

¹ G u p s o l d i – gapni ko‘pirtirib, katta gapiruvchi, hovliqma.

Shunda xo‘roz:

– Men daraxtning tepasiga uchib chiqib ketaman, – debdi. Kalamushlar:

– Biz yerni kavlab, kirib ketamiz, – debdilar.

Eshak:

– Men hangrab turaveraman, – debdi.

Arilar:

– Biz ro‘para kelganini chaqib, hammayog‘ini shishirib tashlaymiz! – debdilar. Ho‘kizga arilarning gapi juda ham yoqib tushibdi:

– Bo‘lmasa sizlar jon boricha chaqinglar. Qolganlarini menga qo‘ya beringlar! – debdi.

Bular maslahatni bir qilib turaverishibdi.

Bir zumda bo‘rilar yetib kelibdilar. Bo‘rining haligi gupsoldisi sherigiga:

– Huv anovini sen ko‘tar! Mana buni men ko‘taraman, – deb ho‘kizga qarab yuguribdi.

Shunda ho‘kiz orqasiga qaytib turib, bo‘riga qarab yugurib borib bir suzganda, bo‘ri «dod» deb yetti dumalab tushibdi. Buni ko‘rib sherigi yugurib kelgan ekan, ho‘kiz uni ham qattiq suzib tashlabdi. Kalamushlar bo‘lsa qo‘rqanlaridan yerni kavlab kirib ketishga urinibdi. Yer toshloq, qattiq yer ekan, ular yerni kavlab kirolmabdilar, bir zumda allaqancha yerni o‘yib yuboribdilar.

Xo‘roz bo‘lsa daraxtga chiqib olib, hadeb «quq-qu-qu» deb qichqira beribdi.

Arilar har ikkala bo‘riga yopishib, chaqaverishibdi-chaqaverishibdi, bir zumda bo‘rilarni do‘mbira qilib shishirib tashlashibdi. Bo‘rilar shunda ham qochmay, jonholatda kelib, ho‘kizga yopishibdi. Ho‘kiz ularni suza berib, a‘zoyi badanini yara qilib tashlabdi. Eshak bo‘lsa nariroqda bor ovozi bilan hangrab, nari borib-beri kelib turaveribdi.

Bir vaqt bo‘rilar olishib-olishib charchashibdi. Qarasa, ho‘kiz bilan arilar o‘ldirib qo‘yadigan. Shunda boshlab haligi gupsoldi bo‘ri qochgani turibdi, orqasidan unisi ergashibdi. Bular shu qochganacha podshohining oldiga yetib borishibdi. Bu bo‘rilarning hammayog‘i yorilgan, qonlari oqqan, ari chaqqan yuzlari shishib, ko‘zlari ko‘rinmaydigan bir ahvolda ekan. Podsho va sheriklari bularning ahvolini ko‘rib, rangi o‘chib, qoni qochib, iyaklari qaltirab, ko‘zlari yaltirab qolibdi.

Podsho:

– Sizlarga nima bo‘ldi? – deb so‘rabdi.

– Ey taqsir, bular barra kabob emas, boshga kelgan bir balo ekan! – deyishibdi ular.

– Ha, nima bo‘ldi? – desa, bo‘rining biri:

– Bular bizning jonimizga qasd qilib kelgan ekan. Bularning ichida munkarnakir ham birga kelgan ekan. Uning bir juft go‘rkovi ham bor ekan. Munkarnakir gurzisi bilan bir urganda, agar sher bo‘lsa ham necha dumalab ketadi, – debdi.

Bo‘rining yana biri:

– Ey, mahmadona! Sen tek tur! O‘zim gapiraman. Bularning ichida azroil ham bor ekan. Jonni olish uchun nayzasini suqsa, a‘zoyi badaning achishib, shishib ketar ekan, – debdi. Endi bunisi:

– He, sen bilmaysan! Bular go‘rkovi bilan kelgan ekan. Hali biz o‘lmay turib, har birimizga yettitadan go‘r qazib qo‘yishdi, – debdi.

Unisi aytibdi:

– Sen ko‘rmabsan! Bular so‘fisi bilan kelgan ekan. Hali biz o‘lmay turib, daraxtning tepasiga chiqib, hadeb odamlarni janozaga chaqiryapti.

Unisi:

– Lekin bularning ichida bir kattasi bor ekan. Bizga yaqinlashmadi, lekin nariroqda turib ish o‘rgatib baqirib

turdi. Agar unisi kelganda biz mutlaqo o‘lar edik, – debdi.

Bo‘rilar bularning aft-angorini ko‘rib, gaplarini eshitib, qo‘rqib, vasvasaga tushibdilar.

Podshoh:

– Endi nima qilamiz? – debdi. Haligilar:

– Ey taqsir, agar, baloga duchor bo‘laylik, kunimiz bitibdi, o‘laylik, desangiz turaveramiz. Bo‘lmasa qochamiz. Bular bizning orqamizdan quvsa, hali zamon yetib keladi, – debdi.

Buni eshitib bo‘rilarning podshohi yana qo‘rqibdi.

– Bo‘lmasa turinglar, jo‘naymiz, – debdi. Shunda hamma bo‘rilar, bu joyga kelmay, har yoqda tirqirab yurganlarini ham topib kelib, Susambil tog‘ini tashlab qochib, yetti tog‘ning narigi yog‘iga o‘tib ketishibdi.

Susambilliklar endi tamom erkinlikka chiqib, og‘zi oshga tegib, sal kunda semirib ketibdilar. Ular goho xo‘jayinlarinikida ko‘rgan kunlari esga tushsa, o‘kinib, bu yerdagi rohatlarni ko‘rib sevinib, Susambilning ovini ovlab, dovini dovlab, maza qilib yurisha beribdi. Shu bilan murod-maqsadlariga yetishibdi.

UCH OG‘AYNI BOTIRLAR

Bor ekan, yo‘q ekan, bir zamonda bir kishi bor ekan. Boy ham, kambag‘al ham emas ekan. Uning uchta o‘g‘li bor ekan, uchovi ham o‘qigan, oq-u qorani tanigan, yuzlari oyday, o‘zlari toyday, yomon bilan yurmagan, yomon joyda turmagan ekanlar. To‘ng‘ichi yigirma bir yoshda, o‘rtanchasi o‘n sakkiz yoshda, kenjasi o‘n olti yoshda ekan.

Otasi bir kuni bularni oldiga chaqirib, har birining peshanasidan silab:

– O‘g‘illarim, men boy emasman, mendan qolgan davlat sizlarning maishatingiz uchun kifoya qilmaydi, mendan